

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Edwina Hagen

'Een meer of min doodlyken haat.' *Antipapisme en cultureel natiebeseft in Nederland rond 1800*

Uitgeverij Vantilt | 2008 | 314 pp. | € 24,90 | ISBN 9789077503867

Kritisch zicht op drang tot uniformerende politiek in onzekere tijden

door *Arie Oostlander*

Oud-directeur Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en oud-lid Europees Parlement.

Cultuurhistorica Edwina Hagen schetst in haar boek met de heftige titel *'Een meer of min doodlyken haat'* het ontstaan en de functie van het antipapisme. Zij behandelt de periode van ongeveer 1760 tot 1810. Dat was een roerige tijd: de Vierde Engelse Oorlog werd uitgevochten, de revoluties van de Patriotten tegen de Oranjeklanten vonden plaats, de stadhouder sloeg op de vlucht, de Bataafse Republiek werd gesticht, de Franse koning Lodewijk kwam en ging weer. Het top punt was de inlijving bij Frankrijk. Genoeg reden voor de bewoners van de Verenigde Nederlanden om zich bedreigd en onzeker te voelen. Wie kon je vertrouwen? Was er een Nederlandse natie? De Nederlanders gingen op zoek naar houvast, ze bouwden (of fantaseerden) een nationale identiteit. Is er een Nederlandse natie? En hoe typeer je die? Die vragen hingen een beetje in de lucht.

Nederlanders konden nostalgisch teruggrijpen op de Gouden Eeuw, waarin alles zoveel beter was. En de reformatie kon worden opgevat als een eigen vroege 'verlichting'. Zo werd een concept van de Nederlandse staat opgebouwd. In dat concept weerspiegelde zich, zo gaat dat, het zelfbeeld van degenen die daarmee bezig waren. De werkelijkheid was intussen anders. Er was een diversiteit aan identiteiten te zien. De toonaangevende kringen die de tijdschriften van die jaren volschreven, vonden dat vervelend. Dat waren mensen die zichzelf als de ware dragers van het (zelfgemaakte) Nederlandse natieconcept beschouwden, de Nederlandse burger.

* * *

'Burger' is een moreel en ideologisch geladen begrip. In het postrevolutionaire Frankrijk werd over 'burgerschap' druk gefilosofeerd. Wat was een ware *citoyen*? Daar gaat het bij Edwina Hagen ook over. De elite van die tijd beschouwde de burger zoals die zijn moest: een 'verlichte, gelovige, hoewel niet erg orthodoxe, protestant'. Dat was dus iemand die redelijkheid de voorrang gaf, vol ondernemingszin zat, een strikte scheiding

B
O
E
K
E
N

tussen kerk en staat voorstond, en niet geloofde op gezag. Zijn (algemeen christelijk) geloof was eerder iets van het innerlijk, en wars van uiterlijkheden en (rooms) bijgeloof. Dit was het eenheidsmodel van de burger. Het besef een 'verlichte' protestantse natie te zijn verdroeg de verscheidenheid aan identiteiten slecht; men verkoos 'eendracht boven geloofsverdeeldheid'. Deze slogan hoorde je van verlichte protestanten, die het burgerbegrip naar eigen beeld en gelijkenis invulden. Om mee te tellen moesten de anderen zich daaraan aanpassen. De grootste bevolkingsgroep die hierdoor werd geraakt was de katholieke. Katholieken die zich niet aanpasten aan dat burgerschap- en natiemodel werd verweten 'paaps' te zijn. Het antipapisme heeft dus alles te maken met het dogmatische streven naar een eenheidsnatie en een eenheidsburgerschap.

* * *

Het is leuk om te zien hoe begrippen als tolerantie en emancipatie in verlichte kringen functioneerden. Hun antipapisme was niet persoonlijk bedoeld. Als katholieken zich 'verlicht' gedroegen waren ze welkom in de club. De verlichte knuffelpaus, aldus Hagen, Clemens XIV, die de jezuïetenorde ophief, werd door de verlichte elites zeer gewaardeerd. Papisme had een wat abstracte betekenis. Je kon het als scheldwoord gebruiken voor iemand die niet 'verlicht' was. Men was tolerant tegenover personen, maar intolerant tegen levensovertuigingen die niet bij de norm pasten. Dat werd niet als zodanig onderkend. Iedere 'normale' burger werd immers geaccepteerd ongeacht zijn (verinnerlijkt) geloof. Toen dus in de Franse tijd een gelijke rechtspositie voor alle geloven werd ingesteld en de geprivilieerde positie van de gereformeerde of hervormde volkskerk formeel beëindigd werd, zagen de verlichte burgers dat als een triomf van hun tolerantie, die de basis van de katholieke

emancipatie zou zijn. Maar daarmee werden de katholieken in hun katholicisme nog lang niet aanvaard. Dat gold ook voor die andere

Emancipatie is niet zozeer het opklimmen van mensen op de sociaaleconomische ladder, maar de maatschappelijke aanvaarding van personen die niet passen in het burgermodel van de verlichten

onverlichte lieden: de orthodoxe protestanten. Die werden vermaand om geen verkapte papen te zijn. Veel later zou 'anders rooms' (AR) een scheldwoord voor antirevolutionairen worden.

* * *

Cultuurhistorica Hagen ziet wat de meeste sociologen vóór haar niet in de gaten hadden: emancipatie is niet zozeer het opklimmen van mensen op de sociaaleconomische ladder (wat wellicht voor de onderliggende sociaaleconomische klassen geldt) maar de maatschappelijke aanvaarding van personen die niet passen in het burgermodel van de verlichten. Eigenlijk gaat het daarbij niet om een 'dodelijke haat', zoals de titel vermeldt, maar om een beleefde neerbuigendheid. Het zoeken naar nationale identiteit kan gemakkelijk ontaarden in diskwalificatie van bevolkingsgroepen die van de 'norm' afwijken. We zien dat ook nu.

Pluralisme werd door de verlichten dan ook beschouwd als een ongewenst bijproduct van de reformatie en de opstand. Voor de katholieken gold bovendien dat zij loyaal waren aan een buitenlands staatshoofd, de

Paus. Konden dat wel betrouwbare Nederlandse burgers zijn?

Hagen analyseert de media van die tijd, zoals culturele tijdschriften, politiek-maatschappelijke commentaren en toneelstukken. Bij die laatste vielen de drakerige stukken op die het kloosterleven op de hak namen. De afschaffing van de contemplatieve ordes en de sluiting van de kloosters in het revolutionaire Frankrijk trokken hier uiteraard de aandacht en werden door de verlichte burgers geamuseerd bekeken. Hoewel het hier feitelijk om de strijd tussen katholieke kerk en de Franse staat ging, werden toch andere, economische redenen voor dit beleid opgegeven. De luie monnik met zijn bijgeloof moest maar verdwijnen en kiezen voor een nuttig, productief leven. Voor intolerantie tegen bepaalde groepen is altijd wel een 'redelijk' argument te vinden.

* * *

Diverse keren zijn er parallellen te vinden met hedendaagse verschijnselen. Het burgermodel is tegenwoordig wat vrijzinniger gekleurd dan rond 1800 het geval was. Nu gaat het om de afwijkende vreemdelingen

in ons land. Tolerant is de Nederlander doorgaans wel, maar dan vanuit de houding: 'Afhankelijk van de mate waarin jullie of de volgende generatie dat islamitisch geloof laten schieten komt het wel goed met jullie.' Het bezit van twee nationaliteiten wordt soms verdacht gevonden. Diversiteit staat ook nu haaks op het nationalisme. Mogelijk wordt dat sterker in de huidige onzekere tijden. Men voelt zich bedreigd, onder andere door de vreemdeling. Een pluralistische partij als het CDA, met zijn waardering voor de verscheidenheid aan inspiraties, heeft hierin een eigen richtinggevende rol. Nederland is mede door christendemocraten zo'n interessante, veelkleurige samenleving geworden. Dat vormen van nationalisme, die hiervan een eenheidsworst willen maken, bij ons niet passen spreekt voor zich. En van het idee van een standaard 'verlichte' burger, waarbij de anderen als achtergebleven afwijkingen worden gezien, hebben we, met een blik op de geschiedenis, ook schoon genoeg. Edwina Hagens studie biedt ons zo een verrassend relativerend zicht op sommige tendensen van vandaag.